

Megan Brandow-Faller A bécsi szecesszió múzsái – új meg- világításban

■ „A századfordulós Bécs modernista művészei előszeretettel magasztalták a nőiség ihlető hatalmát. Tény, hogy a bécsi modernnek 1890-től 1910-ig született egyéni vagy csoportos művészi és irodalmi teljesítményét jó ideje a múzsák és a spiritualitás kreatív ösztönző erejének szokás tulajdonítani. Ezek ihlető modelljei – melyek az alkotásokban hol a végzet asszonya, hol a törekeny nő, hol a női bölcsesség mintáiként öltöttek testet – kétségkívül kulcsszerepet játszottak a bécsi művészek irodalmi, művészi és építészeti csúcsteljesítményeinek látványos kibontakozásában” – kezdi hosszú tanul-

Emilia Louise
Flöge

mányát¹ Megan Brandow-Faller, a Georgetown University történész kutatója.

Állítását mindjárt két idézettel támasztja alá: „Mi [férfiak] olyannak szeretnénk a nőt, akár egy magashegyi erdőt, amely fölemel és megszabadít lelki rabszolgáságunk béklyói alól; a nő legyen varázserejű, rendkívüli lény, afféle tündér, aki az útját nem lelő, téveteg vándort gyöngéden kézen fogja, hogy önnön léte legmagasabb csúcsai felé vezesse.” (Peter Altenberg) „A női érzékiség a legfőbb forrásunk, amely a férfi alkotószellemét megújítani képes.” (Karl Kraus)

Ám azzal – állítja a szerző –, „hogyan a bécsi modernizmus a halhatatlanságba emelte »az örök nő«-t és méltatlanul mellőzte a női alkotók munkásságát, a férfi-múzsák alakja egészen eltűnt a századfordulós Bécs történeti tablójáról. Mintha bizony e korszak művészete nem lett volna egyúttal – Kraus fordulatával éve – az »őseredeti férfiaság manifesztációja«, amely a női alkotók művészi önkifejezését táplálta”.

„Esettanulmány”-nak minősített írásában Brandow-Faller három művészpár – Gustav Klimt és Emilie Flöge, Adolf és Lina Loos, továbbá Gustav és Alma Mahler kapcsolatában – a művész-múzsák paradigmája hagyományos gender szempontú vizsgálatát kínálja. „Nézetem szerint a múlt század eleji Bécs e három ünnepelt múzsája nem csupán hasonló ösztönzésre talált férfi partnereiben, hanem magát a nőiség egykori kánonját – mely alakjait oly tündöklő és elérhetetlen ideálként eszményítette – is hatékonyan használta fel annak érdekében, hogy női alkotóként a művészetek tere-
numán saját jogú pozíciójukat kivívják. [...] Ami azt illeti, a bécsi modernisták művein nemegyszer férfiak is feltűnnek múzsaként, mint olyan lények, akik a teremtést, alkotást kezdeményezik, pártolják, irodalmi vagy művészeti vállalkozások létrejöttét segítik. Miközben művész és múzsák a konvenció szerint egyértelmű nemi szereposztást jelöl ki – melyben a művész mindenkor férfi, a múzsák női szerep –, e három művészpár írásai és levelezése arra vall, hogy Emilie, Lina és Alma művészi pályáját partnereik részben ösztönözték és pártolták, de (a múzsaszerep különös ellentétpárjaként) olykor bizony negatívan befolyásolták is. Így a három művészpár nemi szereposztása nemritkán éles kontrasztként tárja elénk a modernisták »intim« és »nyilvános« szféráját is. Sajátos párkapcsolataikkal a szokványos múzsaszerepnek éppen az ellenkezőjére kínálnak példát.” Arra, hogy a művész- és múzsaszerep határai a korábban feltételezettnél jóval képlékenyebbek, szerepeik felcserélhetőek voltak. Bécs három ünnepelt női múzsája a maga sajátos formájú művészi önmegvalósítását éppen azáltal tudta elérni, hogy a kor szokványos nemi szerepelvárásait sorra kikezdte.

Mint a *fin-de-siècle* idején szerte Európában, a bécsi modernnek is az arisztotelészi eszményekre alapozták férfias-

ság- és nőiségképzeteiket – állítja a tanulmány szerzője. A hagyományos szemlélet jegyében bizonyos értékek, így az aktivitás, a testi erő és az alkotókészség eleve nyilvánosan gyakorolt, elismert férfierényeknek számítottak, míg mások, – mint a szépség, a leleményesség vagy a szolid társasági viselkedés – inkább kívánatos női attribútumok voltak. Férfi és nő egymást kiegészítve így, együtt alkotott egészet. Ha viszont a bécsi aranyifjak kifinomultan nőies önstilizációjára gondolunk, látható – folytatja okfejtését a szerző –, hogy a valóság nemigen tükrözte e merev és szokványos, férfi-nő ideált. Az olyan esztéták írásai, mint Hugo von Hofmannsthal, a szépség, kecsesség és érzékiség számos, hagyományosan nőiesnek tartott stílusjegyet hordozzák, ahogy az egykori bécsi tárcaírók kifinomultan választékos szövegei is. Ez részint a bécsi barokk és az ellenreformáció stílusöröksége, továbbbélő sajátos tradíciója is lehet, az érzelmesség, a teatralitás, a gazdag díszítettség, a bágyadt szépségkultusz s a pompakedvelés világa. Márpedig ezek a hajlamok és tulajdonságok a hagyományos nemielvárás-katalógus szerint tipikusan női jegyeknek számítottak. „Lehetséges volna, hogy a bécsi érzékiség rafinált melegházi növénye idővel netán túlságosan is elnőiesedett és szembement a modernitás puritán, igazságkereső attitűdjével?” – teszi föl a kérdést Brandow-Faller.

Az 1900-as évek eleji Bécs néhány markáns alakja – így Theodor Herzl, Adolf Loos vagy Karl Kraus – a fenti kérdésre határozott igennel felelt, hátat fordítva a feministának tartott, kifinomult esztétizmusnak, amely szerintük a bécsi kultúrát eluralta. Kraus és Loos hevesen bírálta a nyelvi és építészeti díszítmények elburjánzását, és kiállt az – úgymond – romlatlan, egyszerű formák használatért, azon törekvés jegyében, hogy Bécset megtisztítsák a dekadens, elnőiesedett kultúrától.

Hasonló ellenreakció tanúi lehetünk Theodor Herzl esetében is, aki finom modorú, értelmiségi dandyból váltott át a „Sion Királya” populista népszerű szerepére a Cionista Kongresszus pódiumán, azaz kihívóan demonstrálta önnön maskulin identitását, egyben elítélve a nőies, előkelősködő önstilizálás divatját. Mint azt Michael Burri nemrég kimutatta, a cionista mozgalom atyját a gáláns lovag parsifali eszménye messzire ragadta a férfasság kimondottan agresszív válfaja felé, melyben immár nyoma se volt a hajdani kifinomult „Herr Doktor Herzl”-nek. Valójában önnön testi gyöngeségérzetével küszködve, bajtársias férfiközösséget keresve, Herzl egész pályáját a maskulin bizalom és elfogadottság vágya sodorta a lelkes asszimilánstól a cionista népszerűségig. Mégis, azt lehet mondani, ilyenformán valóra váltotta a modernitás egy sajátos vízióját: a modern férfiét, aki nőies identitáskellékeitől megszabadulva újra fölfedezte önmagát.

Emilie Flöge, Lina Loos és Alma Mahler annak ellenére vált művésszé, hogy Bécsben az 1900-as évek elején heves vita folyt a „nőiség”, a „művész” és az „alkotó szellem” mibenlétéről. A korszak e feszítő szemléleti ellentmondásait végül mindhárom nő a maga javára tudta fordítani. Először is: Gustav Klimt, cáfolva Friedell felfogását – miszerint a nő csak alkalmi ajzószer a férfi művész szellemi anyagcseréjéhez –, fordított szerepben szolgált ihlető forrásul Emilie Flöge mérészen reformista divattervezői karrieréhez. Továbbá: a konvencionális műzsaszerep ellenpéldájaként Lina Loos irodalmi karrieréhez éppen férje, Adolf Loos zsarnoki viselkedése – és Linát elérhetetlen ideálnak fetiszáló önkénye – szolgált negatív inspirációként. Nem véletlen, hogy az író művei erősen bírálták a polgári házasság intézményét s vele a nők nemi és hivatásbeli szerepének társadalmi előítéleteit. Végül Alma Mahler, élvezve a nőiség azon eszményítését, melyet Mayreder olyannyira elítélt, a múzsza szerepét annyira magas – mondhatni: művészi – fokra emelte, hogy azzal kiérdemelte az „alkotók alkotója” címet, művész élettársai céltudatosan aktív, sőt, már-már erőszakos kreatív ösztönzőjeként.

Lina Loos

A női művészek bája, leleménye és önstilizáló készsége végül alkalmas eszköznek bizonyult arra, hogy az alkotóművészet számos ágában elismertesse a nők helyét, amely immáron messze túlterjedt a szalonok privát szféráján. A nemiszerep-elvárások s a nyilvános és a magánszféra határai így mind jobban alakíthatónak és átjárhatónak bizonyultak a bécsi modernnek művelt asszonyai számára.

A bécsi modernnek körében, mint láttuk, a nemiszerep-felfogás, az alkotószellem és maga a modernség értelmezése is igen nagy változatosságot mutatott. Az „esettanulmány”-ban vizsgált mindhárom nő jelentős művészpályát futott be – avantgárd divattervezőként, színésznőként, íróként és egyben művész élettársaik múzsájaként –, javarészt sikerrel fordítva kortársaik ellentmondásos megítélését a maguk javára. Miközben a konvencionális kánon képviselői méltán emelik ki e múzsák ösztönző szerepének fontosságát a bécsi modernnek alkotói teljesítményeiben, ugyanők jórészt figyelmen kívül hagyják, hogy a hagyományos női szerepek

Alma Mahler

maguk is milyen élénkítőn hatottak a művészszalonok világára és az interaktív művész-múzsza kapcsolat kialakulására. A múlt század eleji Bécsben már férfiak is szolgáltak ihlető modellként női alkotók számára. A művészettörténeti kánon e női művészek értékes hozzájárulását a bécsi modernizmus-hoz voltaképp csak napjainkban kezdi felfedezni. Ám a női művészek kevésbé fontos eseti elismerésén túl lényegibb az a kérdés, hogy vajon miként ítéljük meg magát a „modernizmust” a nemi szerepekhez vagy a női egyenjogúsághoz képest. A Schorske utáni diskurzus hajlamos a bécsi modernizmust és az ausztriai nőmozgalmat egymástól elszigeteltnek tekinteni. E felfogás szerint a szecesszió jelszavának: „Der Zeit ihre Kunst, Der Kunst ihre Freiheit” nem sok köze látszik Lenni Mayreder és Weininger teóriáihoz, ahogy a bécsi modernnek elegáns szalonvilága is legfeljebb távoli visszhangja volt az egykori feministák eltökélt keresztes hadjáratának.

Mégis – vonja le a következtetést a tanulmány írója –, a kortárs nők művészetben elfoglalt helyének és hatókörének behatóbb vizsgálata azt sugallja, hogy e két jelenség egykor közelebb állt egymáshoz, mint azt eddig feltételeztük. Az afféle múzsák, mint Emilie Flöge, Lina Loos vagy Alma Mahler olyan markánsan egyedi emancipációs törekvést testesítettek meg, amely nem sok teret engedett a hagyományos nemiszerep-elvárások torzító hatásainak. E találékony asszonyok ügyesen használták ki a maguk javára a bécsi modernnek nőkről alkotott nézeteinek – s a női művészet iránti rémülettel vegyes rajongásának – ellentmondásait, hogy a maskulin műtermek és a komor kiállítócsarnokok ajtaját minél tágabbra nyissák. Ők a bécsi modernnek ünnevelt múzsái, akik „gyöngéden vezették férfi társaikat önnön művészi csúcsaik felé”.... Talán ideje lenne saját jogukon őket is művészeknek tekinteni végre.

Cs. Cs.

JEGYZETEK

1 <https://www.amazon.com/WOMAN-ARTIST.../dp/B008OM1OTW>